

Груевиот, пак, проект ја застапуваше централистичката система. Осудени и отфрлени беа како крајни и двата проекта. Еве што пишува Георги Поп Христов за оваа работа: „Въпреки силната мотивировка на Пере Тошев, които между другото се опираше врху настроението и желанието на самото македонско население, проекто-уставът му, като крајно децентралистичен и не одговорящ на една револуциона организација, не бе приетъ въ неговата целостъ. Сжштата участь сполете и Дамевиа, които много слабо застъпваше изборното начало за ржководните тела“.⁴⁾

На самиот Даме Груев му било сугерирано да комбинира од двата проекта еден. Груев го извршил тоа при соработка на Ѓорче Петров и на други децентралисти. Тој требало, како што вели Христо Сиљанов, да направи по неволја концесии на реформаторскиот дух, за да може да внесе нешто споредбено и помалку ризично и горделиво.

Но и вториот проект на Дамета не беше во својата основа нешто друго туку првиот проект, само во поугледна форма. Но и двата проекта биле отфрлени и бил изработен трет од Даме и Ѓорче. Сега Конгресот решил третиот (комбинираниот) да почне да се применува во Битошкиот округ, а истовремено сите проект-програми да се испратат во сите окрузи за проучување; па кога ќе се дојде до општиот конгрес на Организацијата, тогај да можат учесниците да земат свој став. Во таа смисла изработениот проект-правилник во духот на горното решение направен е обид да се примени најнапред во Прилеп, каде бил и применет и биле спроведени избори. Овие избори ги споменувам за да покажам дека навистина не можело да се дојде до никакво помирување меѓу приврзаниците на Ѓорчета и приврзаниците на Дамета, каде за малку не дошло до сериозни борби, не сакајќи старото управно тело да ја предаде управата на новоизбраните, сметајќи оти се изиграни. По тоа се пристапило кон изработување на правилник за четите, како и некои директиви за натамошна нова борба.

Второто по важност прашање кое се разгледувало на Конгресот бил ставот на Организацијата спрема вооружените пропаганди. По ова прашање како главни противници се појавиле еден на друг Пере Тошев и Ѓорче Петров. Окружниот комитет во Битола веќе се занимавал со ова прашање и донекаде определил еден свој став.

Главните работници на прилепскиот Конгрес имаа јасна претстава за опасноста од вооружените пропаганди и за потребата од своевремено организирана самозаштита. Конгресот требаше самостојно да ги разгледа начините и средствата за ефикасна борба против туѓата пропаганда. При тоа се истакнувале различни гледишта за изработувањето на статут. Според зборовите на Ѓорче, Пере сакал без колебање да и се даде национален колорит на борбата. Тој предлагал да се отворат вратите на Организацијата за бугарскиот национализам. „Тој сметал дека со допуштањето на бугарските офицери во Организацијата првата фаза за подготовка за побугарувањето на Организацијата поминало и дека откако се допуштила врховистичката парола за востание, се изместил и објектот на Организацијата и таа треба да следи општобугарски идеали“⁵⁾.

⁴⁾ Георги поп Христовъ: Сборник „Илинден“, од 1903—1922, Софија, 1922, стр. 101.

⁵⁾ Динев Ангел — Илинденска епопеја, II том, Скопје, 1949, стр. 55—65.

Оваа прашање за побугарување на Организацијата дојде врз базата на решението од битолските работници да ги претворат сите македонци патриаршисти во егзархисти, со цел да се создадат услови, да се земат пари за Организацијата од Бугарската влада. Јасно беше оти Пере греша и застапува едно немакедонско гледиште, што подоцна и самиот ќе го увиди, но на овој конгрес ова мислење предизвикало бурни дискусии, кои многу го огорчиле Ѓорчета и дури го разочарале.

Додека Даме не си го искажал својот став по ова прашање, Ѓорче бил покатегоричен. Единствено тој, по смртта на Гоце Делчев, го дигнал знамето на борбата против внатрешниот врховизам и на Конгресот одлучно се противопоставувал за секаква помош од владините средства во Бугарија. „Јас сакав да бидам подалековиден, вели Ѓорче во своите спомени на стр. 161, и подржував дека ако се вовлечеме во таа борба, не ќе можеме да издржиме, слаби бевме, истрошени. А ако се прибегне до средства од владини извори, тогај веќе револуционерната идеја пропаѓа“⁶⁾.

Според тоа Ѓорче не го одобрувал решението и го сметал за нетактично превртувањето на гркоманските села од патриаршиски во егзархиски и тој свој став по тоа прашање го спроведувал и на другите конгреси на кои тој учествувал. Понатаму Ѓорче сметал оти Организацијата и по катастрофата на Илинден ќе може да најде сили во себе си и преку свои средства да подржува еден чисто македонски национален револуционерен опстанок, затоа што не сакал никако да допушти Организацијата да стане бугарска, т. е. оружје на врховизмот за големобугарска империјалистичка цел. Ова прашање било решено во таа смисла дека треба да се земат сериозни мерки, не само против едната, ами и против другата пропаганда, кои веќе дејствувале како вооружени пропаганди. Се изработиле исто така и специјални директиви за водење на борба против овие пропаганди.

Меѓу другите решени работи на Конгресот се извршиле распределба на раководните сили — им се конкретизирале нивните должности. Според новоизработениот правилник, за четите се назначиле и инструктори-ревизори за какви биле поставени: Петре Ацев и Никола Каранџулов, за Прилепско и Мориховско; Христо Узунов, за Охридско, Струшко и Кичевско; Георги Поп Христов, за Леринско и Костурско; Георги Сугарев за Битолско, Демирхисарско и Ресенско, додека на Дамета му се поставило да замине за Порече со цел да ја парализира српската пропаганда. Слични директиви му биле дадени и на Перета (со Јордан Тренков да заминат за Азот — Велешко).

Поставувањето на овие задачи од Дамета, Перета и Јордан Тренков дошло како резултат на акцијата од Борис Сарафов, кој се спогодил со српските врховисти и им овозможил да навлезат во Поречјето и Азот. На ред со овие постапки на Сарафов, на Конгресот исто така биле осудени сите постапки од дипломатски карактер на Христо Матов и Христо Татарчев. Не се одобрувале нивните врски со Бугарската влада и Лансдорфа воспоставувани на своја рака, без согласност и против Органи-

⁶⁾ Ѓорче Петров — Спомени, Скопје, кн. 1, 1950, стр. 161.

зацијата. Решенијата на прилепскиот Конгрес биле доставени на другите револуционерни окрузи и им било сугерирано да се подготват и свикаат слични конгреси, каде ќе изработат свој проект-устав и правилници за понатамошна работа до свикувањето на општиот конгрес на ВМРО, како и да земат свој определен став спрема споменатиот општ конгрес.

Поради споменатите околности прилепскиот Конгрес не ја усвоил во крајна форма проек-програмата на Ѓорче Петров за управата на Организацијата; особено по националното прашање, кога Ѓорче смета (како што се изразува во своите спомени) дека се создало настроение против него во комитетите од битолската револуционерна област, каде бил одбегнуван од месните работници, кои се повеле по линијата на демагогијата и потоа на чисто внатрешно предавство. Но сепак Ѓорче не сметаше дека се е загубено. Со надеж дека ќе ги види соединети сите чесни македонски работници во името македонската национална идеја, тој тргна за Воденско кај пријателот Лука Иванов, за да ја види ситуацијата во Солунско за што двајцата се обидуваат да свикаат некакво собрание на округот на кој Ѓорче би ги изнел и осветлил некои од решенијата на прилепскиот Конгрес.

Прилепскиот Конгрес се почитуваше од другите конгреси: претставуваше една пресвртница и беше првиот конгрес кој ги зеде на себе тие решенија и им даде поттик и на другите конгреси да го постигнат истото. Фактички прилепскиот Конгрес даде сигнал за понатамошната борба на македонскиот народ против врховистичкото влијание, туѓите и домашните пропаганди.

Љ. Лаиџе

МАРКО ЦЕПЕНКОВ ЗА СЕЛСКИТЕ ЗАДРУЖНИ КУЌИ И ЧИФЛИЦИ ВО ПРИЛЕПСКО, ТИКВЕШКО И ШТИПСКО

Од многуте факти, имиња на личности и години на настани во нашите учебници по историја често пати се губи од предвид основната клетка од животот на нашите луѓе од минатото — селската куќа, во која живееја околу три четвртини од нашиот народ. За да ја пополниме оваа празнина ќе се послужиме со една статија на Марко Цепенков, пишувана на крајот на XIX век на македонски јазик и објавена во XVI—XVII том од Сборникот на Министерството на народното просвештение во Софија. Во неа Цепенков дава жив опис на една голема селска куќа со сите споредни простории, бројот на луѓето што живеат во неа, нивната организација за работа и меѓусебни односи, нивните права и должности, како и постапката при делбата и распаѓањето на ваквата селска куќа, односно задруга, составена од 20—30 члена.

Во истата статија Цепенков ги опишува чифлиците во Прилепско, Тиквешко и Штипско, потоа категориите на луѓето што ги работат, нивната организација и односите помеѓу нив и чифликсајбијата кои односи исчезнаа наполно едвам по ослободувањето на нашата земја и спроведувањето на вистинската аграрна реформа.

Особено се драгоцени неговите податоци во статијата за причините при преминувањето од една категорија работници во друга, како и разновидностите на односите во чифлиците на Прилепско, Тиквешко и Штиско. Иако неговиот македонски јазик во описот е архаичен и на места полн со турцизми, ние го оставаме како во оригиналот, вршејќи само сосема мали скратувања во текстот на места што се повторуваат и приспособувајќи го кон денешниот правопис.

ПРИЛОГ

„Селската куќа у нас (во полето) е направена во едно широко место за да има направено околу неа и плевна, трло, говедарник, кочина за свињи, градина за улишта (уљарник), градина за зајре, за цвеќе (во селските градинки у нас цвеќето му е само босилек и цундуле), амбар за жито, кошери за царевка, гумно за вршење, место за гној врлање (буниште) и дури една бара со вода близу до бунарот, за да се капат, гуските, пајките, свињите и биолите да се кашкаат во време на горештина. Саде некој сиромав, што има тесно место за куќа, што нема многу нивје и нема живо имање, а калан кусури¹⁾ селанец, што е рајатин, тој треба да има широко место за куќа. Најмалце две-три илјади аршини, да така да може да го造ми.

Куќата е правена од плитари, со четири сидови, двата (предниот и задниот) долги колку што му треба на домаќинот да е долга куќата, а другите два зида се куси. Куќата е покриена, прво со пардии²⁾ дебели и на пардиите има колку една педа кал нааќано, едно да држи за зиме топло и друго да неѓа од запалување, ако год некој да му е запали сламата што е покриена куќата. Згора на куќата има две-три баци и тие спроти сонце се направени за видела да има во куќата. Во отспредниот ѕид има уште еден и тој под истиот покров на куќата. Помеѓу тој ѕид од десната страна еден килер, кај што се чуваат бочвите, каците и други работи; од левата страна си имаат трем за спиење во лето, имаат и некое амбарче или разбои за ткаење. Спроти куќната врата има и една мала врата што се излегува зад куќа кај уљарник, што го имаат.

Кога ќе влезеш во куќната врата за в куќи, од десната страна е огништето, близу до кусиот ѕид направено на колку еден аршин. Тоа место се вика тланик; од десно и од лево до огништето се викаат кат; од левата страна на куќата се викаат пондила. Во пондилата лежат воловите орати, коњите товарни, а пашиќото имање (живата стока) лежи во говедарникот.

На десно или на лево во широкиот двор ќе видиш еден амбар, што го полнат со жито. На амбарот има чардак, за летно време да седат и да спијат домаќините, или најповеќе гостите. На другата страна ќе видиш неколку кошари правени, кај што си имаат момите ковчезите со рувото, разбоите, што си ткаат и таму си лежат летно време ноќе. У некој поарни домаќини ќе видиш и казарница за ракија варење како што кажав и понапре, кош голем има во некоја страна, покриен одзгора со слама, коцамажит амбар, што го полнат со цаблани кога ќе ја собираат царевката.

Низ дворот ќе видиш на една страна колите, што возат само снопје и друго, на друга страна ралото стои, кога не се мажите на орање. И така ќе видиш цела фабрика земеделска, што работи една селска фамилија од два-триесет души, да рани целата фамилија, и да рани многу други градски фамилии. И да рани мнозина зулумчари и дури сите мравки.

Во една селска куќа постариот е *кесебашиџа*³⁾ и за сè заповедува. Постариот уште од вечерта ќе им нареди на сите мажи и деца, кој која работа треба да работи, спроти времето. На едниот ќе нареди да оди на орање во *фиљан*⁴⁾ нива, другиот ќе го прати на копање, третиот ќе го прати на дрва или на вода и друга работа.

1) Без недостаток

2) Неделкани штици.

3) Главен што го држи кесето со пари.

4) Едикова си нива.

Постариот е *пазарџибашија*.⁵⁾ Тој ќе оди на пазар да продава жито и друго нешто, што има таа куќа. Јајцата ги продаваат жените и со парите си купуваат нешто женски работи, како монист, жолто, мед и други нешта за везење, што им требаат, како за постарите жени така и за девојчињата.

Стариот, што ќе продаде жито во пазар или имање нешто, што му нарачале од дома, вергија⁶⁾ ќе плаќа аласандак⁷⁾ и некое цериме⁸⁾, ако ги најде, и дружите куќни арџеви, со еден збор постариот е *кесебашија*: тој дава за сите во куќата, тој зема од сите од куќата. Кај стариот лежи сиот товар за сите работи, што се во таа фамилија.

Од стариот машко и женско се допрашува, а за некои женски работи жените се допрашуваат од старата. Ако не може старата да ја расправи таа работа, ќе се однесат пак до стариот, и тој како да е ќе му ја види таа работа, само ако се поклонети на негова повела.

И за земањето пари од стариот и за давањето се со есап ќе зема и ќе дава. Ако продаде да речеме *пазарџибашијата* три осмаци жито по 80 гроша килото⁹⁾, ќе земе сто и дваесет гроша; дал за ручек два гроша, коал коњот три и пол, четири симитчиња купил за децата по пет пари — дваесет, се сторија шест гроша, уште сто и четиринаесет гроша треба да му се дадат на стариот за во касата.

Како што се редат мажите по полската работа, така се редат и жените по куќната работа. Ако е една жена редоачка за месене леб, манца готвење и друга куќна работа, до една недела, во другата недела ќе биде втората невеста. Кога ќе се редоачки невестите, старата ќе им помага. Кога ќе печат леб таа слама ќе му потклава по црепните и под вршниците (во полето со слама го печат лебот, а по планинските, села со дрва.

Дури е редоачка едната невеста во куќата, другите невести ќе си работат своја работа: ја ќе плете чорали, ја ќе ткае шајаци, ја ќе крпи кошули, ја ќе пере и други работи, што ќе си има. А пак девојчиња ако има, од кога ќе исфрлат гној од кај волоните на буништа и некоја друга работа што им е определена тие да ја работат, после ќе си везат кошули што ќе им бидат за руво невестинско.

Кога ќе им потреба платно за кошули, ќе земат бубак, колку што им треба и ќе исткаат едно платно та од платното ќе кројат за сите кошули и гаќи и ќе си ги сошијат секоја мајка за своите деца и домаќини, а пак за згорни алишта, секоја невеста ќе си ја сработи волната и сама ќе си ја исткае шајак, та од шајакот ќе шијат алишта за сите.

Кога ќе ги острижат овците од волната прво ќе му делат на жените, по колку ока што му е мунасип, и што ќе остане, ќе ја продаваат. Кога ќе му потребаат алишта згорни, ќе викнат еден терзија дома од селските терзии и ќе му сошије на сите алишта, што ќе му треба. Највеќе шијат алишта во велици постии, за велигден или за некој сведен, што имаат, како Митровден и други сведни.

Сапун ако сварат, ќе си го делат на човек, секој да си го чува да се пери.

На стариот ако е невредна бабата да работи од старост, или ако му е умрела снаите ќе го перат и ќе го крпат. Секоја невеста ќе има по една промена од стариот, та таја ќе му ја пере промената, ќе му ја крпи и ќе си го променува секоја недела, кога и е редот на снаата.

Секаков емиш што ќе се донесе во куќата, на луѓето ќе се дели, никому срча да не му остане. Буби ако ранат, пак така ќе си ја делат коприната на жени по токмо.

Ако се даи себеп¹⁰⁾ да се делат браќата од една такваа селска куќа, дали од мнозина што ќе се сторат, или од неживеење помеѓу браќа или помеѓу жените, стариот има право да ги дели и у кого сака тој, таму да седи да доживее.

За делењето на браќата ќе викне неколкуна домаќини старци од село и ќе си остави неколку ниви за себе, та после ќе му ги подели другите ниви, ливаѓа, лозја и ер што год имаат стока и друго нешто.

У кој син сака стариот, у тој ќе остане да го гледа, дури да умре. И нивјето, што ги остава стариот за себе, тој син ќе ги работи и од кога ќе умре стариот, ќе му

⁵⁾ Главен што оди на пазар.

⁶⁾ Данок.

⁷⁾ Вид на данок.

⁸⁾ Парична такса.

⁹⁾ Едно кило имало околу 96 килограми.

¹⁰⁾ Случај.